

ساری پڑوہی - ۱۷

بافت تاریخے ساری کھن شہر تہرستان

احمد پیرزا

رسانش نوین، ۱۳۹۴

سرشناسه	: پیرزاد، احمد، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدیدآور	: یافت تاریخی ساری؛ کهن شهر تبرستان/ احمد پیرزاد.
مشخصات نشر	: تهران: نشر رسانش نوین، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۴۸ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ سم.
فروست	: ساری پژوهی/سیدرحیم موسوی ساروی؛ [ج. ۱۷].
شابک	: دوره ۱-978-600-7792-00-0؛ ج. ۱۷ 978-600-7792-53-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۴۸.
موضوع	: ساری -- سرگذشتنامه
موضوع	: ساری -- تاریخ
شناسه	: موسوی، سیدرحیم، ۱۳۵۲ -، دبیر
شناخته افزوده	: ساری پژوهی؛ [ج. ۱۷].
رده بندی کتبی	: ۱۳۹۴ ج. ۱۷ س ۲۵الف/ DSR۲۰۹۵
رده بندی دیوبه	: ۹۵۵/۲۳۲
شماره کتابشناختی	: ۲۱۱ ۰ ۲

تهران. خیابان بهار شمالی. کوچه شکیا. نبش کوچه شیرازی. پلاک ۷. واحد ۲

تلفن: ۷۷۵۳۰۵۳۶ - ۹۱۲۱۳۰۹۱۳۱ www.asanesh.com

بافت تاریخی ساری کهن شهر تبرستان

احمد پیرزاد

دبیر مجموعه ساری پژوهی: سیدرحیم موسوی ساروی

طراحی جلد: زهره ایزدی راد

صفحه آرایی و گرافیک: علیرضا علی نژاد

ویراستار: سمیه رحمانی چراتی

اجرا: فرشاد علی نژاد

لیتوگرافی: فیلم گرافیک

چاپ: متین

صحافی: ولیعصر

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

چاپ اول، تهران، ۱۳۹۴

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

فهرست

- ۷.....پیش سخن
- ۱۱.....مقدمه
- ۱۵.....موقعیت شهر ساری
- ۱۶.....بنیاد ساری
- ۱۷.....عوامل مؤثر بر شکل گیری شهر ساری
- ۱۹.....تاریخچه و روند شکل گیری شهر ساری
- ۲۶.....بررسی وضع موجود بافت کهن شهر ساری
- ۳۰.....بررسی عناصر کالبدی بافت قدیم شهر ساری
- ۴۵.....ساری پیشگام مدرسه سازی
- ۴۵.....برج ساعت، نماد شهر ساری
- ۴۶.....ساری و اهمیت شهرنشینی آن
- ۴۷.....کتاب نامه

مقدمه

حاجین تا به شهر بزرگان رسید
ز برای آمدن به بزرگان رسید

شهر یکی از مهم‌ترین سکونتگاه‌های بشری در طول تاریخ بوده که همیشه با تمدن و کنولوژی رابطه خاصی داشته‌است. شهر، جایی بود که همیشه تحولات سیاسی، اقتصادی، صنعتی، مذهبی و حتی علمی در آن به چشم می‌خورد. تأمین امنیت سیاسی - اداری نیز بر امنیت شهرها در طول تاریخ می‌افزود.

شهر از جمله ساختارهای مهم در فضای جغرافیایی است که براساس نیازهای زیستی و معیشتی انسان به وجود آمده است. نخستین شهرها بین ۳۵۰۰ تا ۴۰۰۰ قبل از میلاد پدید آمده‌اند، تمدن صنعتی که به دنبال انقلاب صنعتی به وجود آمد، شتاب شهرنشینی را سرعت بخشید (شاه‌حسینی و رهنمایی، ۱۳۸۹: ۱۱). شهر و شهرسازی ریشه کهنی در تاریخ ایران و جهان دارند. «چتل‌هووک» در ترکیه امروزی (۶۰۰۰ الی ۷۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح) و «اریحا» در کشور اردن امروزی (۸۰۰۰ الی ۹۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح) از قدیمی‌ترین شهرهای

خاورمیانه و جهان محسوب می‌شوند (زارعی، ۱۳۸۲: ۸). در واقع سیر تکوینی شهرسازی از هزاره نهم پیش از میلاد آغاز شد و در هزاره چهارم پیش از میلاد به شکل و ساختار جدیدتری رسید که این روند تا وقوع انقلاب صنعتی ادامه داشت.

اما قدمت شهرنشینی در ایران به قرن نهم قبل از میلاد (دوره‌های ماد و هخامنشی) برمی‌گردد. سیر تحول شهرسازی در دوره پیش از ورود اسلام تا قرن هفتم میلادی (دوره‌های اشکانی و ساسانی) ادامه می‌یابد. در این دوره شهر محل کامل‌تری به خود گرفت تا با ورود اسلام ماهیت شهر از دگرگونی نگرش جدیدی در معماری و شهرسازی ایران ایجاد مباد. شهر بازی دوره اسلامی از دوره قاجار وارد مرحله تازه شهرگرایی می‌شود (حبیبی، ۱۳۸۶: شش).

شهرهای اولیه دارای سیستم دفاعی بودند، در حقیقت دژ - شهرها چشمه‌های قبل از اسلام و چه بعد از اسلام نماد شهرنشینی بسته در زمان خود هستند و نشان می‌دهند که زیست و معیشت شهری ماهیت دفاعی داشته‌اند (نظریان، ۱۳۷۴: ۱۷)؛ اما بعد از انقلاب صنعتی در اروپا و از دوره انقلاب مشروطیت به بعد در ایران شهرنشینی بسته به شهرنشینی باز تبدیل شده است (نظریان، ۱۳۸۹: ۱۲). شکل شهرهای دوره پهلوی را می‌توان به صورت شهرنشینی باز می‌باشد که تا به امروز ادامه دارد.

شهرهای پیش از اسلام به گونه کلات ساخته می‌شدند و دارای برج و بارو بوده‌اند. مردم در این دژها بر پایه رده‌بندی طبقاتی خانه می‌گزیدند. کهن‌دژ، دژ مهم شهر بوده که گاهی درون شهر و گاه بیرون باروی شهر در کوی ارگ بوده است. هر ارگی برای خود خندق و باروی جداگانه داشته است. هسته کانونی شهر، شارستان یا شهرستان نام

داشت. راسته بازار از کنار دروازه مهم شارستان آغاز می‌شده و به کانون شهر می‌رسید. بیرون شارستان، «پَرِوست» و سپس «رَبَض» نامیده می‌شد (معماریان، ۱۳۹۱: ۷۱ و ۷۲). «اَرَسَن» شهر در برگیرنده «کویچه» (کوچه)، کوی (محلّه)، «بَرَزَن» (ناحیه)، میدان، بازار، خیابان و ساختمان‌های همگانی، مانند مسجد، مدرسه و ... می‌شد (همان: ۷۳).

معماری و شهرسازی استان مازندران، به‌خصوص سیر تاریخی شهرسازی، کمتر مورد توجه و بررسی جامع پژوهشگران قرار گرفته است. شاید کمبود اسناد و مدارک تاریخی عدم رد آثار تاریخی متعدد از دوره‌های مختلف تاریخی در شهرهای کهن منجر به کم‌کاری پژوهشگران در این موضوع شده است. اما با اندک اسناد و مدارک برجای مانده نیز می‌توان سیر تحولی چهره آن را تا اندازه کمی مشخص کرد و به مخالبان نام خاص آگاهی رساند. شایسته است به تاریخ معماری و شهرسازی کهن استان مازندران و آثار برجای مانده توجه بیشتری نمود. به نظر نگارنده؛ اگر مدل‌سازی و بازسازی مجازی از شهرهای کهن مازندران، مانند اَمَل، بابل، ساری و بهشهر در سده‌های مختلف تاریخی صورت گیرد، کمک شایانی به شناخت و معرفی آن به مردم منطقه و سایر نقاط ایران خواهد کرد. موضوعی که با همت استادان و پژوهشگران محترم بومی و غیربومی و با حمایت ارگان‌های دولتی و شهرداری دور از دسترس نخواهد بود.

شهر ساری از شهرهای کهن مازندران است که در مورد سیر تاریخی آن مطالبی وجود دارد که درستی و نادرستی آن برای مردم عادی و حتی پژوهشگران گاهی سخت دشوار شده و حتی به افسانه‌سازی و خرافه‌سازی نیز منجر می‌شود. در

حال حاضر، باور این روایات درباره شهر ساری برای مخاطبان عام و خاص امکان پذیر نمی باشد؛ زیرا بسیاری از آثار یادشده در حال حاضر وجود ندارد. اگرچه علم باستان شناسی کمک فراوانی به این ناگفته ها و حدس و گمان ها زده است؛ اما هنوز راه زیادی مانده است تا موانع شناخت سیر تحول تاریخی شهر ساری برداشته شود؛ بنابراین در این پژوهش سعی شده است؛ در بررسی ها برحسب اسناد به جای مانده (مکتوب یا غیرمکتوب) مخاطب را آگاه کنیم؛ به همین دلیل در برخی موارد اسناد تاریخی (به خصوص سفرنامه ها) و مدل سازی نمی از این اسناد سرلوحه پژوهش قرار گرفته، در جایی دیگر رءایا، تاریخی با اسناد تصویری (نقشه و عکس های قدیمی) و در جای دیگر علاوه بر موارد پیشین از آثار تاریخی به جای مانده به عنوان گواه و شاهد تاریخی استفاده شده است.

با آن که می توان به سینه بافت شهر ساری را به دوره پیش از اسلام نسبت داد؛ اما کمبود اسناد معتبر و فقدان بررسی های باستان شناختی، بر آن می دارد تا از بررسی این دوره پرهیز کنیم. از وضعیت بافت شهر ساری در دوره اسلامی نیز اسناد و مدارک کمی موجود است؛ اما این اسناد تا اندازه زیادی معتبر می باشد و می توان با اندازه ای ساختار شهر را مجسم کرد. اگرچه در این دوره نیز رسالت زیادی در نقل قول ها و اسناد تاریخی وجود دارد که کار سیجیه گیری را سخت می کند. در نهایت سعی شد؛ در مطالب پیش رو تصویری که از شهر کهن ساری ارائه می شود، اتصال ذهنیت از گذشته شهر با عینیت از وضع موجود شهر انجام شود، درواقع گواه، روایات تاریخی (مانند سفرنامه ها و ...)، اسناد و مدارک تاریخی (مانند نقشه و عکس ...) و آثار تاریخی موجود در سطح شهر باشد.